

Андатпа

8D01702 – «Шетел тілі: екі шетел тілі» білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін Джангельдинова Салтанат Болатовнаның «Болашақ шет тілі мұғалімдерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге дайындау» тақырыбындағы диссертациясы

Зерттеудің өзектілігі. Қазақстан Республикасында білім беру жүйесін жаңғырту аясында басқа мақсаттармен қатар инклюзивті білім беруді дамытуға ерекше назар аударылуда. Бұл бағыт Қазақстанның мемлекеттік білім беру саясатының басымдықтарының бірі болып табылады және барлық оқушылар үшін сапалы білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз етеді.

Инклюзивтілік қағидаттары 2011 жылдан бастап Қазақстанда мемлекеттік білім беруді дамыту бағдарламаларының бөлігі ретінде дәйекті түрде жүзеге асырылып келеді. Инклюзивті білім беру қағидаттары Қазақстан Республикасының стратегиялық құжаттарында, ең алдымен, Қазақстан Республикасының 2025–2030 жылдарға арналған инклюзивті саясат тұжырымдамасында, 2023–2029 жылдарға арналған мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамыту тұжырымдамасында, 2023–2029 жылдарға арналған жоғары білім мен ғылымды дамыту тұжырымдамасында, сондай-ақ Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында және «Инклюзивті білім беру туралы Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңында (2021) дәйекті түрде көрсетілген. Олар әрбір баланың жеке ерекшеліктері мен білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, білім берудің қолжетімділігі мен инклюзивтілігін қамтамасыз етуге бағытталған.

Инклюзивті білім беру саясатын жүзеге асыру барлық оқушылардың, әсіресе ерекше білім беру қажеттіліктері (ӘБК) бар оқушылардың білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыратын арнайы ұйымдастырушылық және педагогикалық жағдайлар жасауды талап етеді. Психологиялық және педагогикалық қолдау бұл процесте маңызды рөл атқарады. Бұл балаларды оқыту және тәрбиелеу үшін қолайлы жағдайлар жасауға көмектеседі. Сонымен қатар, мұндай қолдау әрбір баланың сәтті әлеуметтенуін және жеке дамуын қамтамасыз етеді.

Білім беру мүмкіндіктерінің тең қағидаттарын жүзеге асырудағы негізгі буын - инклюзивті білім берудің тиімділігінде маңызды рөл атқаратын мұғалім. Қазіргі заманғы мұғалімдер әртүрлі білім беру қажеттіліктері бар оқушылармен жұмыс істеуге дайын болуы керек. Олар оқуды ұйымдастыра білуі және әрбір балаға қажетті қолдау көрсете білуі керек. Шет тілін оқытуда шет тілі мұғалімі инклюзивті білім беруді жүзеге асыруда ерекше рөл атқарады, себебі шет тілін меңгеру процесі оқушылар мен мұғалім арасындағы белсенді өзара әрекеттесуді, қарым-қатынас дағдыларын

дамытуды және әртүрлі бірлескен іс-шараларға қатысуды қамтиды. Бұл шет тілі мұғалімінен әр баланың жеке ерекшеліктерін ескеруді талап етеді. Инклюзивті білім беру жағдайында шет тілі мұғалімі әртүрлі кәсіби міндеттерді орындайды. Олар оқуда қиындықтарға тап болып жатқан оқушыларды анықтайды және олардың қиындықтарының себептері мен сипатын анықтайды. Бұл педагогикалық бағалау арқылы жүзеге асырылады.

Шетел тілі мұғалімі қызметінің маңызды бағыттарының бірі – оқу бағдарламаларының мазмұнын бейімдеу. Осыған сәйкес, қажет болған жағдайда, шетел тілі мұғалімі білім алушыларға арналған жеке білім беру бағыттарын әзірлеуге қатысады. Сонымен қатар, ол балалардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, саралап оқытуды ұйымдастырады.

Инклюзия жағдайында білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалауға ерекше назар аударылады. Бағалау олардың білім алу мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін ескере отырып жүзеге асырылады. Мұндай тәсіл әрбір баланың табысты білім алуына жағдай жасауға ықпал етеді және инклюзивті білім беру қағидаттарының жүзеге асырылуын қамтамасыз етеді.

Инклюзивті білім беру және педагог кадрларды инклюзия жағдайында жұмыс істеуге даярлау мәселелері отандық және шетелдік ғалымдар тарапынан белсенді зерттелуде. Ғылыми әдебиеттерде инклюзивті білім беруді ұйымдастырудың әртүрлі аспектілері қарастырылады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды сүйемелдеу мәселелеріне ерекше назар аударылады. Сонымен қатар, педагогтердің кәсіби даярлығын және олардың инклюзивті білім беру ортасында жұмыс істеуге дайындығын қалыптастыру мәселелерін зерттеу де маңызды орын алады.

Педагогтерді инклюзивті білім беруге даярлаудың теориялық негіздерін дамытуға отандық және шетелдік зерттеушілер елеулі үлес қосты. Олардың еңбектерінде әртүрлі білім беру қажеттіліктері бар білім алушылармен жұмыс істеуге педагогтердің кәсіби дайындығын қалыптастыру мәселелері қарастырылады. Педагог дайындығының құрылымына, оны қалыптастыру жағдайларына және кәсіби құзыреттерді дамыту тәсілдеріне, инклюзивті оқытуды ұйымдастыру ерекшеліктеріне, ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуге, сондай-ақ педагогтерді инклюзия жағдайындағы кәсіби қызметке даярлауға ерекше назар аударылады. Аталған мәселелерді зерттеуге Н. Зендарский, И.Г. Елисеева, Ж.Б. Аханова, А.К. Акишева, А.С. Кенжегулова, С.В. Алехина, А.Р. Рэй, С.В. Эванс, Дж.М. Лангберг, Н.Н. Заваденко, А.С. Мустафина, С.А. Амитова, Д. Эрнандес-Торрано, К. Фаушер, М. Тыныбаева, Л.А. Белозерова, Е.А. Брагина, О.И. Романчук, М. Аль-Ягон, С.В. Алехина, И.В. Возняк, Д.В. Воробьева, С.Е. Гайдукевич, В.З. Кантор, О.В. Карынбаева, Е.В. Кетриш, Е.Ю. Коновалова, О.С. Кузьмина, Е.Г. Самарцева, И.Н. Хафизуллина, В.В. Хитрюк, С.А. Черкасова және басқа да зерттеушілер елеулі үлес қосты.

Педагог кадрларды инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге даярлау мәселелері қазақстандық ғалымдардың қазіргі ғылыми

зерттеулерінде маңызды орын алады. Қазақстанда педагогтерді инклюзивті білім беру жағдайындағы кәсіби қызметке даярлаудың әртүрлі аспектілері З.А. Мовкебаева, К.Ш. Кумарова, Г.А. Абаева, П.Ж. Парманкулова, А.Р. Рымханова, Г.К. Тлеужанова, И.А. Оралканова және басқа да зерттеушілердің еңбектерінде қарастырылады. Олардың еңбектерінде болашақ педагогтердің кәсіби және инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру, ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылармен жұмыс істеуге дайындығын дамыту, педагогикалық білім беру мазмұнын жетілдіру, сондай-ақ инклюзивті білім беру ортасына кадрлар даярлауды ұйымдастырушылық-әдістемелік қамтамасыз ету мәселелері ашып көрсетіледі.

Ғылыми әдебиеттерді талдау педагогтердің инклюзивті білім беруге кәсіби дайындығы мәселесінің қазіргі педагогика ғылымындағы аса өзекті мәселелердің бірі екенін көрсетеді. Зерттеушілердің көпшілігі кәсіби дайындықты күрделі әрі көпкомпонентті құрылым ретінде қарастырады. Ол мотивациялық, когнитивтік, құндылықтық, коммуникативтік және іс-әрекеттік компоненттерді қамтиды.

Ғылыми еңбектерде педагогтің кәсіби дайындығының құрылымын анықтауға қатысты әртүрлі тәсілдер ұсынылған. Зерттеушілер оның қалыптасу критерийлері мен көрсеткіштерін әзірлеген. Сонымен қатар, педагогтердің инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге дайындық деңгейлері айқындалған. Оны қалыптастырудың әртүрлі модельдері, тетіктері мен кезеңдері ұсынылған.

Педагогтердің инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге кәсіби дайындығының жекелеген аспектілері көптеген ғылыми зерттеулердің нысанына айналды. Атап айтқанда, педагогтердің инклюзивті білім беру ортасындағы кәсіби қызметке психологиялық дайындығы мәселелері С.В. Алехина, В.В. Хитрюк, З.А. Мовкебаева, А. Стамбекова, Д. Калдияров, К. Ахмедиева, М. Шмидт, И.К. Аманова және М.К. Аманованың еңбектерінде қарастырылады.

С.В. Алехина, В.В. Хитрюк, З.А. Мовкебаева, А.Ж. Калыкбаева, У. Мирзахмедова және Г.Н. Касымжанованың зерттеулерінде мамандардың эмпатиялық дайындығын қалыптастыруға, инклюзивті білім беру құндылықтарын қабылдауға және ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларға эмоционалдық-құндылықтық қатынасты дамытуға ерекше назар аударылады.

Сонымен қатар, В.В. Хитрюк, З.А. Мовкебаева, Д. Билялов, А. Дузелбаева, Д.С. Хамитова, А. Кударина және А. Аутаеваның еңбектерінде мүмкіндігі шектеулі балаларға қатысты кәсіби толеранттылықты дамыту, инклюзивті мәдениетті қалыптастыру, кәсіби салааралық өзара іс-қимылға дайындық, сондай-ақ педагогтің коммуникативтік, рефлексивтік және бейімделу құзыреттерін дамыту мәселелері зерттеледі.

Ғылыми әдебиеттерде инклюзивті білім беру жағдайындағы педагогтердің құндылықтық бағдарлары мен кәсіби ұстанымдары

қарастырылады (С.В. Алехина, В.В. Хитрюк, З.А. Мовкебаева, И. Орлаканова). Аталған зерттеушілер педагогтің инклюзияға құндылықтық қатынасын, кәсіби жауапкершілігін және ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылармен жұмыс істеуге дайындығын қалыптастыруға ерекше назар аударады.

Зерттеулердің жеке бағыты ретінде инклюзивті білім беру жағдайындағы кәсіби өзара іс-қимылдың этикалық аспектілері қарастырылады (З.А. Мовкебаева, Д.Н. Билялов, А. Дузелбаева, Д.С. Хамитова, В.В. Хитрюк). Бұл авторлардың еңбектерінде педагогикалық этика, ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларды қабылдау, кәсіби жауапкершілік, отбасымен ынтымақтастық және мамандардың пәнаралық өзара іс-қимылы мәселелері қарастырылады.

Әртүрлі санаттағы білім алушылармен жұмыс істейтін мамандардың коммуникативтік құзыреттілігін дамытуға да елеулі назар аударылады (З.А. Мовкебаева, Д.Н. Билялов, Н. Сүй-фу-шун, Б. Дюсенбаева, С.С. Жубакова, Б.С. Байменова). Зерттеулер педагогтің коммуникативтік мәдениетін қалыптастыруға, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен, олардың ата-аналарымен және психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің мамандарымен өзара іс-қимыл жасау дағдыларын дамытуға арналған.

Педагогика ғылымында педагогтердің инклюзивті қызметке дайындығын қалыптастыру бойынша елеулі тәжірибе жинақталғанын атап өткен жөн. Зерттеушілер педагогтерді даярлаудың кеңінен таралған құралдары ретінде біліктілікті арттыру бағдарламаларын, арнайы оқу курстарын, контекстік және жобалық оқыту технологияларын, кәсіби бағытталған педагогикалық міндеттер мен жағдаяттарды шешуді, кәсіби қызметті модельдеуді, сондай-ақ педагогтерді әдістемелік сүйемелдеудің әртүрлі нысандарын қарастырады.

Ғылыми зерттеулерде инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істейтін педагогтерді қолдаудың әртүрлі нысандары қарастырылады. Олардың қатарына тәлімгерлік, кеңес беру және кәсіби өзара іс-қимылды модерациялау жатады. Тьюторлық сүйемелдеу мен педагогтердің кәсіби қауымдастықтарын ұйымдастыру да маңызды орын алады. Сонымен қатар, зерттеушілер педагог тұлғасын дамытуға бағытталған психологиялық-педагогикалық тренингтер мен гуманитарлық технологиялардың тиімділігін атап көрсетеді.

Қолдаудың аталған нысандары мамандардың кәсіби өсуіне және олардың педагогикалық қызметін жетілдіруге ықпал етеді. Олар кәсіби құзыреттерді дамытуға, инклюзивті білім беру ортасында жұмыс істеуге дайындық деңгейін арттыруға және білім алушылармен тиімді өзара іс-қимыл жасау дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, әдебиеттерді талдау бірқатар шешілмеген мәселелердің бар екенін көрсетеді. Көптеген зерттеулер кәсіби дайындықтың жекелеген компоненттерін зерделеуге бағытталған. Әдетте, бұл компоненттер бір-

бірінен оқшауланған түрде қарастырылады. Бұл ретте олардың өзара байланысы мен жүйелі өзара әрекеттесуіне жеткілікті назар аударылмайды. Мұндай тәсіл педагогтің инклюзивті білім беру жағдайындағы кәсіби қызметке дайындығын қалыптастыру үдерісі туралы тұтас түсінік қалыптастыруға әрдайым мүмкіндік бере бермейді.

Сонымен қатар, қолданыстағы тәсілдер инклюзивті білім беру жағдайындағы шетел тілі мұғалімінің кәсіби қызметінің ерекшеліктерін толық көлемде көрсете алмайды. Бұл осы бағытта одан әрі зерттеулер жүргізу қажеттілігін айқындайды.

Ғылыми әдебиеттерге жүргізілген талдау бірқатар қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім берудің белсенді дамуына қарамастан, бұл салада белгілі бір мәселелер әлі де сақталуда. Солардың ішінде ең маңыздыларының бірі – педагог кадрларды ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге даярлаудың жеткіліксіз деңгейі. Аталған мәселе білім берудің әртүрлі деңгейлерін қамтиды және кешенді шешуді талап етеді. Бұл мәселе шетел тілін оқыту саласында ерекше өзектілікке ие. Инклюзивті оқыту жағдайындағы шетел тілі мұғалімінің кәсіби қызметі жоғары күрделілік дәрежесімен және көпфункционалдылығымен ерекшеленеді.

Қазіргі заманғы педагог шетел тілін сапалы меңгертуді қамтамасыз етіп қана қоймай, әрбір білім алушының жеке ерекшеліктерін де ескеруі тиіс. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың психофизикалық даму ерекшеліктерін түсіну маңызды мәнге ие. Мұғалім оқыту мазмұнын бейімдей білуі, жұмыстың тиімді әдістері мен тәсілдерін таңдай алуы, сондай-ақ барлық білім алушылардың білім беру үдерісіне табысты қосылуына жағдай жасауы тиіс.

Осылайша, болашақ шетел тілі мұғалімдерін инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге даярлау мәселесі өзекті болып қала береді және оны одан әрі ғылыми тұрғыдан зерделеу мен практикалық шешу қажеттілігі туындайды.

Инклюзивті білім берудің қазіргі жай-күйін, даму үрдістері мен шетелдік тәжірибесін теориялық талдау болашақ шетел тілі мұғалімдерін кәсіби даярлауда пәндік-тілдік, психологиялық-педагогикалық, әдістемелік және инклюзивті құрамдастарды кіріктіру қажеттілігін анықтауға мүмкіндік берді. Оларды ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге даярлаудың ерекшелігі ЕББҚ бар білім алушылардың ерекшеліктері туралы арнайы білімді шетел тілін оқыту үдерісінде оқыту мазмұнын, әдістерін, құралдары мен бағалау тәсілдерін бейімдеу бойынша кәсіби біліктермен ұштастыру қажеттілігімен айқындалады. Қазақстан Республикасы үшін бұл бағыт инклюзивті білім берудің нормативтік-құқықтық және ұйымдастырушылық-педагогикалық негіздерінің жүйелі дамуы және оны практикада іске асыру үшін педагог кадрларды арнайы даярлауды жетілдіру қажеттілігі жағдайында ерекше маңызға ие.

Қазіргі жағдайда болашақ шетел тілі мұғалімдерін зейін тапшылығы мен гиперактивтілік синдромы (ЗТГС) бар білім алушылармен жұмыс істеуге даярлау ерекше өзектілікке ие. Жалпы білім беретін мектептерде мұндай балалардың саны біртіндеп артып келеді. Бұл педагогтерден арнайы білімнің, біліктің және кәсіби құзыреттердің болуын талап етеді. Халықаралық зерттеулердің деректері бойынша мектеп жасындағы балалар арасында ЗТГС таралуы шамамен 5–7%-ды құрайды, бұл жалпы білім беретін әрбір сыныпта осындай бір немесе бірнеше білім алушының болуы мүмкін екенін білдіреді. Бұл ретте ЗТГС бар балалардың басым бөлігі инклюзивті оқыту жағдайында жалпы білім беретін мектептерде білім алады.

Айқын интеллектуалдық бұзылыстардың болмауына қарамастан, ЗТГС бар білім алушылар зейіннің бұзылуы, импульсивтілік, өзін-өзі реттеудің және атқарушы функциялардың жеткіліксіздігі салдарынан оқу әрекетінде елеулі қиындықтарға тап болады. Бұл ерекшеліктер шетел тілі сабақтарында айқын көрінеді, өйткені оқытудың табыстылығы зейінді ұзақ уақыт шоғырландыру, ауызша сөйлеуді қабылдау және өңдеу, тапсырмаларды орындау реттілігін сақтау, диалогтік өзара әрекетке қатысу, сөйлеу әрекетінің әртүрлі түрлері арасында ауыса білу және өзін-өзі бақылауды жүзеге асыру қабілеттеріне тікелей байланысты.

Сонымен бірге педагогикалық жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламаларының мазмұнын талдау болашақ шетел тілі мұғалімдерін даярлау негізінен пәндік-әдістемелік құзыреттерді қалыптастыруға бағытталғанын және инклюзивті сынып жағдайында ЗТГС бар балаларды оқытуды ұйымдастыруға кәсіби дайындықты жеткілікті дәрежеде қамтамасыз етпейтінін көрсетеді. Болашақ педагогтерде білім алушылардың осы санатының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері туралы жүйелі білім, шетел тілін оқыту мазмұнын бейімдеу, позитивті мінез-құлықтық қолдау технологияларын қолдану, инклюзивті өзара іс-қимылды ұйымдастыру және білім алушылардың мінез-құлқын басқару дағдылары көбіне жеткіліксіз.

Қолданыстағы зерттеулер негізінен педагогтерді инклюзивті білім беруге даярлаудың жалпы мәселелеріне арналған, ал болашақ шетел тілі мұғалімдерін ЗТГС бар балалармен жұмыс істеуге кәсіби даярлау мәселесі жеткілікті деңгейде зерттелмеген. Әсіресе инклюзивті педагогиканың, шетел тілдерін оқыту әдістемесінің, оқытудың әмбебап дизайнының және позитивті мінез-құлықтық қолдау технологияларының заманауи жетістіктерін кіріктіретін даярлау моделін ғылыми тұрғыдан негіздеуге бағытталған зерттеулер аз.

ЗТГС бар білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктері бар. Олар көбінесе зейінді шоғырландыруда, өзін-өзі бақылауда және оқу әрекетін ұйымдастыруда қиындықтарға тап болады. Осыған байланысты оларды оқыту үдерісі арнайы педагогикалық тәсілдерді қолдануды талап етеді. Оқыту мазмұнын бейімдеу, мінез-құлықты басқарудың тиімді

стратегияларын пайдалану және қолайлы білім беру ортасын құру маңызды мәнге ие.

Бұл үдерісте шетел тілі мұғалімі ерекше рөл атқарады. Ол білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, олардың білім беру үдерісіне белсенді қатысуына ықпал ететін оқыту әдістерін таңдай білуі тиіс. Сонымен қатар, педагог оқу мотивациясын қолдауға және шетел тілін табысты меңгеруге жағдай жасауы қажет.

Осылайша, инклюзивті білім беру мәселелеріне қызығушылықтың артуына қарамастан, болашақ шетел тілі мұғалімдерін ЗТГС бар білім алушылармен жұмыс істеуге даярлау мәселелері әлі де жеткілікті зерттелмеген. Қолданыстағы зерттеулер бұл мәселені ішінара ғана қарастырады. Педагогтерді даярлаудың теориялық негіздерімен қатар, олардың осы санаттағы балалармен жұмыс істеуге кәсіби дайындығын қалыптастырудың практикалық тетіктері де жеткілікті деңгейде әзірленбеген.

Болашақ шетел тілі мұғалімдерін инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге даярлаудың теориясы мен практикасын талдау мынадай қарама-қайшылықтарды анықтауға мүмкіндік берді:

– білім беру жүйесінің инклюзивті білім беру жағдайында кәсіби қызметті жүзеге асыруға дайын шетел тілі мұғалімдеріне деген қажеттілігінің артуы мен оларды ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге даярлау үдерісінің теориялық-әдіснамалық тұрғыдан жеткіліксіз әзірленуі арасындағы;

– болашақ шетел тілі мұғалімдерінің ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқытуға кәсіби дайындығын қалыптастыру қажеттілігі мен олардың кәсіби даярлығының мазмұнында инклюзия жағдайындағы шетел тілін оқытудың ерекшеліктерін ескеретін арнайы психологиялық-педагогикалық және әдістемелік қамтамасыз етудің жеткіліксіз қамтылуы арасындағы;

– болашақ шетел тілі мұғалімдерін білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін, оның ішінде ЗТГС бар балалардың ерекшеліктерін ескере отырып, шетел тілін оқыту үдерісін жобалауға, бейімдеуге және ұйымдастыруға практикалық тұрғыдан даярлау қажеттілігі мен оларды даярлау үдерісінде болашақ кәсіби қызметтің нақты жағдаяттарын модельдейтін практикаға бағдарланған технологиялардың, әдістер мен құралдардың жеткіліксіз қолданылуы арасындағы.

Анықталған қарама-қайшылықтар зерттеудің өзектілігін растайды және болашақ шетел тілі мұғалімдерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылармен жұмыс істеуге даярлау жүйесін жетілдіру қажеттілігін көрсетеді, сондай-ақ ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен, атап айтқанда зейін тапшылығы мен гиперактивтілік синдромы бар білім алушылармен кәсіби қызметке болашақ шетел тілі мұғалімдерін даярлау моделін теориялық тұрғыдан негіздеу, әзірлеу және эксперименттік тексеру қажеттілігінен тұратын ғылыми мәселені тұжырымдауға мүмкіндік береді.

Жоғарыда баяндалғандарға байланысты зерттеу тақырыбы «Болашақ шетел тілі мұғалімдерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге даярлау» деп айқындалды.

Зерттеудің мақсаты – болашақ шетел тілі мұғалімдерін ЗТГС бар балалармен кәсіби қызметке даярлау үдерісін ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етуге арналған құрылымдық-функционалдық модельді теориялық тұрғыдан негіздеу, әзірлеу және апробациялау.

Зерттеу нысаны – жоғары педагогикалық білім беру жүйесіндегі болашақ шетел тілі мұғалімдерін кәсіби даярлау үдерісі.

Зерттеу пәні – әзірленген даярлаудың құрылымдық-функционалдық моделін іске асыру арқылы болашақ шетел тілі мұғалімдерінің зейін тапшылығы мен гиперактивтілік синдромы бар білім алушылармен жұмыс істеуге кәсіби дайындығын қалыптастыру үдерісі.

Зерттеу болжамы: егер болашақ шетел тілі мұғалімдерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен кәсіби қызметке даярлау (зейін тапшылығы мен гиперактивтілік синдромы бар білім алушылар мысалында) даярлау мазмұнын, ұйымдастырушылық-әдістемелік қамтамасыз етуді және кәсіби дайындықтың тұлғалық-мағыналық, когнитивтік және технологиялық компоненттерін қалыптастыруға бағытталған педагогикалық шарттарды қамтитын ғылыми негізделген құрылымдық-функционалдық модель негізінде жүзеге асырылса, онда болашақ мұғалімдердің инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге кәсіби дайындық деңгейі артады, өйткені аталған модельді іске асыру зейін тапшылығы мен гиперактивтілік синдромы бар білім алушыларды тиімді оқыту мен сүйемелдеу үшін қажетті кәсіби білімнің, біліктің, құндылықтық ұстанымдар мен практикалық тәжірибенің тұтас қалыптасуын қамтамасыз етеді.

Зерттеудің мақсатына, нысанына, пәніне және болжамына сәйкес **мынадай міндеттер айқындалды:**

1. Инклюзивті білім беруді ұйымдастырудың қазіргі жай-күйін, даму үрдістерін және шетелдік тәжірибесін, сондай-ақ оны Қазақстан Республикасында іске асыру ерекшеліктерін талдау.

2. Болашақ шетел тілі мұғалімдерінің ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен, атап айтқанда зейін тапшылығы мен гиперактивтілік синдромы бар білім алушылармен жұмыс істеуге кәсіби дайындығының мәнін, мазмұнын мен құрылымын нақтылау.

3. Болашақ шетел тілі мұғалімдерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен (зейін тапшылығы мен гиперактивтілік синдромы бар балалар мысалында) жұмыс істеуге даярлаудың құрылымдық-функционалдық моделін теориялық тұрғыдан негіздеу және әзірлеу.

4. Болашақ шетел тілі мұғалімдерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге даярлаудың құрылымдық-функционалдық моделінің және оны іске асыруды ұйымдастырушылық-әдістемелік қамтамасыз етудің тиімділігін эксперименттік тұрғыдан тексеру.

Зерттеудің әдіснамасы мен әдістері.

Зерттеудің әдіснамалық негізін болашақ шетел тілі мұғалімдерін инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен кәсіби қызметке даярлау мәселесін тұтас түсінуді қамтамасыз ететін философиялық, жалпы ғылыми және нақты ғылыми тәсілдердің, тұжырымдамалар мен теориялық қағидалардың жиынтығы құрайды.

Философиялық деңгейде зерттеу:

– педагогикалық құбылыстарды өзара байланысты элементтерден тұратын тұтас жүйе ретінде қарастыратын жүйелік тәсілдің қағидаларына (Р. Акофф, В.Г. Афанасьев, Л. Берталанфи, Т.А. Ильина, В.С. Садовский, А.Н. Уёмов, В.Д. Шадриков, Э.Г. Юдин және т.б.);

– білім алушы тұлғасының басымдығын, оның жеке құндылығын және білім беру қажеттіліктеріне қарамастан толыққанды даму құқығын мойындауды айқындайтын тұлғаның гуманистік теорияларының негізгі қағидаларына (К.А. Абульханова-Славская, А.Г. Асмолов, Р. Бернс, М.Н. Борулава, Г.А. Борулава, К. Роджерс, В.И. Слободчиков, В. Франкл және т.б.);

– педагогикалық қызметтің құндылықтық негіздерін және инклюзивті білім беру жағдайында болашақ педагогтің кәсіби ұстанымын қалыптастыруды ашып көрсететін аксиологиялық тәсілге (Н.С. Розов, В.С. Степин, В.И. Геницианский, В.А. Слостенин, В.А. Ядов және т.б.) негізделеді.

Жалпы ғылыми деңгейде зерттеу:

– тұлғаның педагогикалық қызмет нысандарына кәсіби қатынасын қалыптастыру тетіктерін ашып көрсететін әлеуметтік ұстанымдар теориясына (И.Г. Елисеева, Ф. Знаниецкий, Д. Майерс, Г. Олпорт, М. Рокич, У. Томас және т.б.);

– тұлғаның қызметке кәсіби және психологиялық дайындығын зерттеудің ғылыми тәсілдеріне (П.К. Анохин, К.М. Гуревич, М.И. Дьяченко, В.Л. Зинченко, Л.А. Кандыбович, Е.А. Климов, Б.Ф. Ломов, А.К. Маркова, К.К. Платонов, Д.Н. Узнадзе, В.Д. Шадриков және т.б.);

– болашақ мамандардың кәсіби құзыреттерін қалыптастыруға бағытталған жоғары білім берудегі құзыреттілік тәсіл тұжырымдамасына (В.И. Байденко, Н.М. Борытко, А.А. Вербицкий, Э.Ф. Зеер, И.А. Зимняя, Н.В. Кузьмина, Дж. Равен, Ю.Г. Татур, А.В. Хуторской және т.б.);

– студенттерді оқыту үдерісінде болашақ кәсіби қызметті модельдеуді көздейтін контекстік тәсіл қағидаларына (А.А. Вербицкий, О.Г. Ларионова және т.б.);

– білімді кіріктіруді және кәсіби маңызы бар педагогикалық міндеттерді шешу қабілетін дамытуды қамтамасыз ететін метапәндік және міндеттік тәсілдердің қағидаларына (Ю.А. Самарин, А.В. Хуторской, Г.А. Балл, А.М. Матюшкин, И.С. Якиманская және т.б.) сүйенеді.

Нақты ғылыми деңгейде зерттеу:

– жоғары мектептің дамуы мен қызмет ету теорияларына (С.И. Архангельский, В.П. Беспалько, А.А. Вербицкий, Н.Ф. Талызина және т.б.) [60];

– педагогикалық қызмет теориясына (В.В. Краевский, В.А. Сластёнин, Н.Ф. Талызина және т.б.);

– жоғары білім беру жүйесінде болашақ мұғалім тұлғасының кәсіби-педагогикалық даярлығы мен кәсіби қалыптасуының теориялық қағидаларына (О.А. Абдуллина, Н.М. Боротко, С.Г. Вершловский, А.Р. Рымханова, Б.С. Гершунский, Н.В. Кузьмина, Л.М. Митина, Н.К. Сергеев және т.б.) негізделеді.

Зерттеу мақсатына қол жеткізу және қойылған міндеттерді шешу үшін бірін-бірі толықтыратын зерттеу әдістерінің кешені қолданылды.

Теориялық әдістер қатарына зерттеу мәселесі бойынша нормативтік-құқықтық құжаттар мен ғылыми әдебиеттерді талдау, әлеуметтік-тарихи, ұғымдық-терминологиялық, құрылымдық-функционалдық және субъектілік-функционалдық талдау, SWOT-талдау, педагогикалық модельдеу және жобалау жатады.

Эмпирикалық әдістер тобын педагогикалық бақылау, сауалнама жүргізу, жазбаша сұрау, студенттердің іс-әрекет нәтижелерін талдау, педагогикалық міндеттер мен кәсіби бағытталған жағдаяттарды шешу нәтижелерін талдау құрады.

Зерттеудің жетекші әдісі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге болашақ шетел тілі мұғалімдерін даярлаудың әзірленген моделінің тиімділігін тексеруге бағытталған педагогикалық эксперимент болды. Педагогикалық эксперимент жүргізу ұсынылған модельдің білім беру үдерісінің нақты жағдайларындағы нәтижелілігін бағалауға және болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби дайындық деңгейінің динамикасын бақылауға мүмкіндік берді. Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында кәсіби дайындық компоненттерінің және болашақ педагогтерге инклюзивті білім беру жағдайында кәсіби қызметті жүзеге асыру үшін қажетті құзыреттердің қалыптасуын бағалауға ерекше назар аударылды.

Алынған эмпирикалық деректер әзірленген модель мен ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етудің нәтижелілігін анықтауға, сондай-ақ оларды болашақ шетел тілі мұғалімдерін кәсіби даярлау үдерісіне енгізудің орындылығын айқындауға мүмкіндік берді.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс нәтижелерін сандық өңдеу, салыстырмалы талдау және статистикалық интерпретациялау үшін математикалық статистика әдістерінің кешені қолданылды. Эксперименттік және бақылау топтарының көрсеткіштері арасындағы статистикалық мәнді айырмашылықтарды анықтау үшін тәуелсіз іріктемелерге арналған Стьюденттің t-критерийі пайдаланылды. Топтар ішіндегі көрсеткіштердің динамикасын бағалау және эксперименттің қалыптастырушы кезеңіне дейінгі

және одан кейінгі нәтижелерді салыстыру үшін Стюденттің жұптық t-критерийі және Уилкоксонның параметрлік емес таңбалы рангілер критерийі қолданылды. Болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби дайындық компоненттері арасындағы өзара байланыстардың сипаты мен тығыздығын анықтау үшін Пирсонның корреляция коэффициентін есептеу арқылы корреляциялық талдау жүргізілді.

Аталған математикалық статистика әдістерін қолдану алынған эксперименттік деректерді объективті бағалауды қамтамасыз етті, анықталған динамиканың статистикалық мәнділігін белгілеуге, зерттелетін көрсеткіштер арасындағы өзара байланыстарды анықтауға және болашақ шетел тілі мұғалімдерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге даярлаудың әзірленген моделінің тиімділігін растауға мүмкіндік берді.

Зерттеу базасы

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университетінің базасында жүргізілді. Зерттеуге «Шетел тілі: екі шетел тілі» білім беру бағдарламасының болашақ шетел тілі мұғалімдері болып табылатын 129 студенті қатысты.

Әзірленген құрылымдық-функционалдық модельдің тиімділігін тексеру үшін эксперименттік және бақылау топтары құрылды. Эксперименттік топ құрамына 65 студент, ал бақылау тобына 64 студент кірді. Іріктемені қалыптастыру топтардың негізгі сипаттамалары бойынша салыстырмалылығын қамтамасыз етті және педагогикалық эксперимент нәтижелерін объективті бағалауға мүмкіндік берді.

Зерттеу кезеңдері

Зерттеу 2021–2025 жылдар аралығында жүргізілді және өзара байланысты үш кезеңді қамтыды.

Бірінші кезеңде (2021–2022 жж.) теориялық-талдамалық ізденіс жүзеге асырылды. Зерттеу мәселесі бойынша философиялық, психологиялық-педагогикалық және ғылыми-әдістемелік әдебиеттер зерделеніп, нормативтік құжаттар, педагогтерді инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге даярлаудың отандық және шетелдік тәжірибесі талданды. Бұл кезеңде зерттеудің негізгі ұғымдары нақтыланды, әдіснамалық негіздері айқындалды, зерттеу тұжырымдамасы қалыптастырылып, оның ғылыми аппараты әзірленді.

Екінші кезеңде (2022–2023 жж.) қалыптастырушы эксперимент ұйымдастырылып, жүргізілді. Осы кезең барысында болашақ шетел тілі мұғалімдерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен кәсіби қызметке даярлаудың педагогикалық шарттары, әдістері, нысандары мен технологиялары әзірленіп, теориялық тұрғыдан негізделді және апробациядан өткізілді. Сонымен қатар, әзірленген модельді ұйымдастырушылық-әдістемелік қамтамасыз ету апробациядан өткізілді.

Үшінші кезеңде (2023–2025 жж.) тәжірибелік-эксперименттік жұмыс нәтижелерін жүйелеу, талдау және интерпретациялау жүргізілді. Алынған деректер статистикалық тұрғыдан өңделіп, болашақ шетел тілі мұғалімдерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге даярлаудың әзірленген моделінің тиімділігі анықталды, негізгі қорытындылар мен ұсынымдар тұжырымдалды, сондай-ақ диссертациялық зерттеу мәтіні рәсімделді.

Қорғауға ұсынылатын негізгі қағидалар

1. Болашақ шетел тілі мұғалімінің ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге кәсіби дайындығы кәсіби даярлау үдерісінде қалыптасатын және педагогтің инклюзивті білім беру жағдайында кәсіби қызметті жүзеге асыру қабілетін қамтамасыз ететін интегративті кәсіби-тұлғалық құрылым болып табылады. Оның құрылымы өзара байланысты үш компонентті қамтиды: тұлғалық-мағыналық, когнитивтік және технологиялық.

Тұлғалық-мағыналық компонент мотивациялық-құндылықтық бағыттылықты және болашақ педагогтің инклюзивті білім беру құндылықтарын қабылдауын көрсетеді; когнитивтік компонент психологиялық-педагогикалық, пәндік-тілдік, әдістемелік және арнайы білімдер жүйесін қамтиды; технологиялық компонент білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, шетел тілін оқыту үдерісін жобалау, ұйымдастыру және бейімдеу бойынша кәсіби біліктерді және солардың негізінде қалыптасатын дағдыларды қамтиды.

Айқындалған компоненттер кәсіби дайындықтың ішкі құрылымын ашып көрсетеді, ал кәсіби құзыреттер болашақ педагогтің кәсіби-педагогикалық міндеттерді шешу барысында қалыптасқан білімін, білігін, іс-әрекет тәсілдерін және тұлғалық ресурстарын кіріктіре қолдану қабілетін сипаттайды.

2. Болашақ шетел тілі мұғалімдерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге даярлаудың әзірленген құрылымдық-функционалдық моделі даярлаудың жүйелілік, тұтастық, үздіксіздік және практикалық бағыттылық қағидаттарына негізделеді. Модель оқытудың модульдік технологиясын іске асыру арқылы дайындықтың тұлғалық-мағыналық, когнитивтік және технологиялық компоненттерін бір мезгілде дамытуды көздейді. Модель құрылымы өзара байланысты мотивациялық-мақсаттық, мазмұндық, үдерістік-технологиялық және нәтижелік-бағалау блоктарынан тұрады. Құрылымдық-функционалдық модельдің ерекшелігі инклюзивті білім беру жағдайында шетел тілі педагогтеріне арналған мамандандырылған HUB-платформаның жұмыс істеуі арқылы да іске асырылатын даярлаудың құзыреттілік-контекстік технологиясын қолдану болып табылады. Дегенмен, HUB-платформа дербес технология болып табылмайды және құзыреттілік-контекстік технологияның мазмұнын толық қамтымайды. Ол элективті курспен, оқу модулімен, әдістемелік

ұсынымдармен, кейстермен, кәсіби бағытталған тапсырмалармен, педагогикалық жағдаяттарды модельдеумен, микрооқытумен, бейімделген материалдарды жобалаумен және студенттердің рефлексивтік-бағалау іс-әрекетімен қатар оны іске асыру құралдарының бірі болып табылады.

3. Болашақ шетел тілі мұғалімдерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге даярлаудың құрылымдық-функционалдық моделін іске асыру оқу-танымдық іс-әрекеттен квазикәсіби және оқу-кәсіби іс-әрекетке бірізді көшуді қамтамасыз ететін құзыреттілік-контекстік технология негізінде жүзеге асырылады. Оны айқындалған педагогикалық шарттармен кешенді түрде қолдану болашақ шетел тілі мұғалімдерін теориялық және практикалық даярлаудың кіріктірілуін қамтамасыз етеді және кәсіби дайындықтың тұлғалық-мағыналық, когнитивтік және технологиялық компоненттерін қалыптастыруға бағытталады. Модельді іске асырудың нәтижелілігі эксперименттік топ студенттерінің кәсіби дайындық көрсеткіштерінің оң динамикасымен және эксперименттік деректерді статистикалық өңдеу нәтижелерімен расталады.

4. Өзірленген модельді эксперименттік апробациялау оның тиімділігін растады. Алынған нәтижелер болашақ шетел тілі мұғалімдерін инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге даярлаудың ұсынылған тәсілдерінің нәтижелілігін көрсетеді.

Өзірленген модельді эксперименттік апробациялау болашақ шетел тілі мұғалімдерінің ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге кәсіби дайындығының тұлғалық-мағыналық, когнитивтік және технологиялық компоненттері көрсеткіштерінің оң динамикасынан көрінген оның нәтижелілігін анықтауға мүмкіндік берді. Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында алынған деректер арнайы психологиялық-педагогикалық және әдістемелік білімнің кеңейіп, жүйеленгенін, кәсіби біліктердің және олардың негізінде инклюзивті білім беру жағдайындағы практикалық іс-әрекет дағдыларының дамығанын көрсетеді.

Оң динамика болашақ шетел тілі мұғалімдерінің кәсіби құзыреттері кешенінің: педагогикалық, пәндік-тілдік, әдістемелік, инклюзивті, коммуникативтік, диагностикалық-бағалау, цифрлық және рефлексивтік құзыреттерінің дамуынан да көрінді. Болашақ мұғалімдер білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, шетел тілін оқыту үдерісін жобалау мен ұйымдастыру, оқу материалдары мен тапсырмаларды бейімдеу, оқытудың тиісті әдістері мен технологияларын таңдау, педагогикалық өзара іс-қимылды жүзеге асыру, цифрлық білім беру ресурстарын қолдану, оқыту нәтижелерін бағалау, сондай-ақ өзінің кәсіби қызметін талдау және түзету қабілеттерінің неғұрлым жоғары деңгейін көрсетті. Эксперименттік деректерді статистикалық өңдеу нәтижелерімен расталған кәсіби дайындықтың құрылымдық компоненттері мен олармен байланысты кәсіби құзыреттердің анықталған оң динамикасы болашақ шетел тілі мұғалімдерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс

істеуге даярлаудың әзірленген моделінің тиімділігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы болашақ шетел тілі мұғалімдерін инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге даярлауды құзыреттілік, іс-әрекеттік, тұлғаға бағдарланған және инклюзивті тәсілдерді, оқытудың әмбебап дизайны қағидаларын, шетел тілін оқытудағы коммуникативтік-іс-әрекеттік тәсілді және позитивті мінез-құлықтық қолдауды кіріктіру негізінде теориялық тұрғыдан негіздеуден тұрады. Негіздеудің кешенділігі зерттелетін үдерісті оның мақсаттық, мазмұндық, үдерістік-технологиялық және нәтижелік-бағалау аспектілерінің өзара байланысында қарастырудан, сондай-ақ болашақ шетел тілі мұғалімінің кәсіби даярлаудың жалпы педагогикалық, пәндік-әдістемелік және инклюзивті құрамдастарын біріктіруден көрінеді.

«Болашақ шетел тілі мұғалімінің ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге дайындығы» ұғымының мазмұны нақтыланды. Дайындықты негізінен білім, білік және кәсіби маңызды қасиеттер жиынтығы ретінде түсіндіретін анықтамалардан айырмашылығы, осы зерттеуде аталған ұғым болашақ педагог тұлғасының инклюзивті білім беру қағидастарын қабылдауға мотивациялық-құндылықтық бағыттылығын, психологиялық-педагогикалық, пәндік-тілдік, әдістемелік және арнайы білімдер жүйесін, сондай-ақ білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, шетел тілін оқытуды практикада ұйымдастыруға қажетті кәсіби біліктер мен олардың негізінде қалыптасатын дағдыларды біріктіретін интегративті сипаттамасы ретінде қарастырылады. Дайындықтың мазмұны өзара байланысты үш құрылымдық компонент: тұлғалық-мағыналық, когнитивтік және технологиялық компоненттердің өзара байланысы арқылы нақтыланды.

Болашақ шетел тілі мұғалімдерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге даярлаудың мазмұны зейін тапшылығы мен гиперактивтілік синдромы бар білім алушылар мысалында нақтыланды. ЗТГС ерекшелігі білім алушылардың осы санатының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін теориялық тұрғыдан зерделеу деңгейінде ғана емес, болашақ мұғалімдерді әдістемелік даярлау мазмұнында да ескерілді. Бұл шетел тілі сабағын құрылымдау; оқу тапсырмаларын бірізді әрі қолжетімді кезеңдерге бөлу; іс-әрекет түрлерін түрлендіру; қысқа әрі нақты нұсқауларды пайдалану; визуалды қолдауды қолдану; тапсырмалардың көлемі мен орындалу қарқынын бейімдеу; зейінді ауыстыруды ұйымдастыру; оқу материалын ұсынудың әртүрлі арналарын пайдалану; позитивті бекітуді қолдану; жағымсыз мінез-құлықтың алдын алу; кері байланыс пен бағалауды дараландыру тәсілдерін үйрету арқылы жүзеге асырылады. Аталған тәсілдер практикаға бағдарланған тапсырмаларға, педагогикалық кейстерге, бейімделген материалдарды жобалауға және кәсіби жағдаяттарды модельдеуге енгізілді.

Заманауи ғылыми тәсілдер жүйеленіп, болашақ шетел тілі мұғалімдерін инклюзивті білім беру жағдайындағы кәсіби қызметке даярлаудың теориялық-әдіснамалық негіздері айқындалды. Жаңалық қолданыстағы тәсілдерді жай ғана тізбектеуде емес, оларды осы зерттеудің пәніне қатысты функционалдық рөлін айқындауда және даярлау моделінің біртұтас әдіснамалық негізіне кіріктіруде болып табылады. Құзыреттілік тәсіл даярлаудың кәсіби нәтижелер мен құзыреттерге бағдарлануын; іс-әрекеттік тәсіл – студенттерді кәсіби бағытталған міндеттерді шешуге тартуды; тұлғаға бағдарланған тәсіл – білім беру үдерісіне қатысушылардың жеке ерекшеліктері мен субъектілік ұстанымын ескеруді; инклюзивті тәсіл – білім беру қажеттіліктерінің алуан түрлілігін қабылдауды және оқытудың қолжетімділігін қамтамасыз етуді айқындайды. Оқытудың әмбебап дизайны мазмұнды ұсыну, іс-әрекетті ұйымдастыру және нәтижелерді көрсету тәсілдерінің вариативтілігін қамтамасыз етеді; коммуникативтік-іс-әрекеттік тәсіл шетел тілін оқытудың ерекшелігін айқындайды; позитивті мінез-құлықтық қолдау қағидалары білім алушылармен, оның ішінде ЗТГС бар білім алушылармен педагогикалық өзара іс-қимылдың алдын алушы және қолдаушы бағыттылығын қамтамасыз етеді.

Осы негізде болашақ педагогтерді даярлау үдерісін ұйымдастырудың теориялық негіздері айқындалды: пәндік-тілдік, психологиялық-педагогикалық, әдістемелік және инклюзивті даярлауды кіріктіру; оқыту мазмұнының кәсіби-контекстік бағыттылығы; теориялық және практикаға бағдарланған даярлауды ұштастыру; болашақ кәсіби қызмет жағдаяттарын модельдеу; оқыту әдістері мен құралдарының вариативтілігі және бейімделгіштігі; кәсіби даярлаудың рефлексивтілігі; педагогикалық өзара іс-қимылдың дәлелді, алдын алушы, этикалық және серіктестік тәсілдеріне бағдарлану.

Болашақ шетел тілі мұғалімдерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге даярлаудың мақсаттық бағдарлары, әдіснамалық тәсілдері мен қағидаттары, даярлау мазмұны, құзыреттілік-контекстік технологиясы, оны іске асыру әдістері мен құралдары, бағалау критерийлері мен көрсеткіштері және жоспарланған нәтиже – болашақ шетел тілі мұғалімінің инклюзивті білім беру ортасында жұмыс істеуге кәсіби дайындығының қалыптасуы арасындағы өзара байланысты көрсететін құрылымдық-функционалдық модель әзірленді.

Әзірленген модельді іске асыруды қамтамасыз ететін педагогикалық шарттар айқындалып, негізделді:

- болашақ шетел тілі мұғалімдерін кәсіби даярлау мазмұнына инклюзивті білім беру, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың ерекшеліктері және оларды педагогикалық қолдау әдістері, оның ішінде ЗТГС бар білім алушыларға қатысты арнайы білімдерді енгізу;

- даярлаудың пәндік-тілдік, психологиялық-педагогикалық, әдістемелік және инклюзивті құрамдастарын кіріктіру;

– академиялық оқу іс-әрекетінен квазикәсіби және оқу-кәсіби іс-әрекетке бірізді көшу арқылы құзыреттілік-контекстік технологияны іске асыру;

– студенттерді кәсіби бағытталған міндеттерді шешуге, педагогикалық кейстерді талдауға, инклюзивті сабақ жағдаяттарын модельдеуге, оқу материалдарын әзірлеу мен бейімдеуге және шетел тілі сабақтарының фрагменттерін жобалауға тарту;

– әзірленген ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етуді: «Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға шетел тілін оқыту әдістемесі» элективті курсы, «Шетел тілін оқыту әдістемесі бойынша практикум» пәніне арналған модульді, «Methodological Guidelines for Pre-Service Foreign Language Teachers Working in Inclusive Field» әдістемелік ұсынымдарын және Inclusive Teacher Hub цифрлық ресурстарын пайдалану;

– студенттердің өзіндік кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттерін өзіндік талдау, өзіндік бағалау және түзетуді көздейтін рефлексивтік-бағалау іс-әрекетін қамтамасыз ету.

Модельді ұйымдастырушылық-әдістемелік қамтамасыз ету әзірленіп, эксперименттік апробациядан өткізілді. Ол студенттерді теориялық, практикалық және өзіндік даярлау мазмұнын біріктіреді және кәсіби дайындықтың тұлғалық-мағыналық, когнитивтік және технологиялық компоненттерін қалыптастыруға бағытталған. Алынған эксперименттік деректер аталған компоненттер көрсеткіштерінің оң динамикасын анықтауға және болашақ шетел тілі мұғалімдерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге даярлаудың әзірленген моделінің тиімділігін растауға мүмкіндік берді.

Зерттеу барысында болашақ шетел тілі мұғалімдерінің инклюзивті білім беру жағдайындағы қызметке кәсіби дайындығын қалыптастырудың заманауи ғылыми тәсілдері жүйеленіп, жалпыланды. Бұл педагогтерді даярлау үдерісін ұйымдастырудың теориялық негіздерін айқындауға мүмкіндік берді.

Болашақ шетел тілі мұғалімдерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге даярлау моделі әзірленді. Модель жүйелік, құзыреттілік, тұлғалық-іс-әрекеттік және контекстік тәсілдерге негізделді. Ол болашақ педагогтің кәсіби дайындығын қалыптастырудың мазмұнын, құрылымын және тетіктерін көрсетеді.

Зерттеуде болашақ шетел тілі мұғалімдерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге даярлаудың тиімділігін қамтамасыз ететін педагогикалық шарттар айқындалып, негізделді. Олар: болашақ шетел тілі мұғалімдерін кәсіби даярлау мазмұнын инклюзивті және арнайы әдістемелік мазмұнмен байыту, бұл ерекше білім беру қажеттіліктері бар, оның ішінде ЗТГС бар балалардың ерекшеліктері және шетел тілін оқыту үдерісін олардың білім беру қажеттіліктеріне бейімдеу тәсілдері туралы білімді меңгеруді көздейді; теориялық білімді меңгеруден педагогикалық жағдаяттарды талдау, кейс-әдіс, инклюзивті сабақтарды

модельдеу, бейімделген оқу материалдарын әзірлеу және кәсіби бағытталған міндеттерді шешу арқылы оқу-кәсіби міндеттерді орындауға бірізді көшуді қамтамасыз ететін құзыреттілік-контекстік технологияны іске асыру; болашақ шетел тілі мұғалімдерін даярлауды кешенді ұйымдастырушылық-әдістемелік және цифрлық сүйемелдеуді қамтамасыз ету. Аталған сүйемелдеу студенттердің теориялық, практикалық, өзіндік және рефлексивтік-бағалау іс-әрекеттерінің өзара байланысын қамтамасыз ететін элективті курсты, оқу модулін, әдістемелік ұсынымдарды, практикаға бағдарланған тапсырмаларды және Inclusive Teacher Hub ресурстарын қамтиды.

Зерттеудің маңызды нәтижелерінің бірі болашақ шетел тілі мұғалімдерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге даярлауды ұйымдастырушылық-әдістемелік қамтамасыз етудің әзірленуі болды. Оны апробациялау жоғары педагогикалық білім беру жүйесінде практикада қолдану мүмкіндігін растады.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы алынған нәтижелердің болашақ шетел тілі мұғалімдерін инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге кәсіби даярлау туралы ғылыми түсініктерді кеңейтуімен айқындалады. Зерттеуде болашақ шетел тілі мұғалімінің аталған қызметке кәсіби дайындығының мазмұны нақтыланып, тұлғалық-мағыналық, когнитивтік және технологиялық компоненттердің өзара байланысы арқылы ұсынылған оның құрылымы айқындалды. Кәсіби дайындықты қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық және ұйымдастырушылық-әдістемелік негіздері айқындалды. Олар құзыреттілік, іс-әрекеттік, тұлғаға бағдарланған және инклюзивті тәсілдерді, оқытудың әмбебап дизайны қағидаларын, шетел тілін оқытудағы коммуникативтік-іс-әрекеттік тәсілді және позитивті мінез-құлықтық қолдауды кіріктіруді көздейді.

Алынған нәтижелер болашақ шетел тілі мұғалімдерін инклюзивті білім беру ортасындағы кәсіби қызметке даярлауды теориялық тұрғыдан негіздеу арқылы педагог кадрларды кәсіби даярлау теориясының дамуына үлес қосады. Кәсіби даярлау мазмұны, оны іске асырудың құзыреттілік-контекстік технологиясы және кәсіби дайындықтың тұлғалық-мағыналық, когнитивтік және технологиялық компоненттерін қалыптастыру арасындағы өзара байланыс нақтыланды.

Зерттеу нәтижелері ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды, оның ішінде ЗТГС бар білім алушылар мысалында, оқытуға болашақ шетел тілі мұғалімін даярлаудың мазмұны мен әдістемелік ерекшеліктерін нақтылау арқылы инклюзивті шетел тілін оқыту саласындағы ғылыми түсініктерді де кеңейтеді. Әзірленген теориялық қағидалар педагогтерді инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге кәсіби даярлау саласындағы кейінгі зерттеулер үшін ғылыми-әдістемелік негіз бола алады.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы болашақ шетел тілі мұғалімдерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге даярлауды жетілдіруге бағытталған оқу-әдістемелік құралдар кешенін әзірлеу және енгізуден тұрады.

Практикалық құндылыққа ие:

– «Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға шетел тілін оқыту әдістемесі» элективті курсы – «Шетел тілі: екі шетел тілі» білім беру бағдарламасының қысқартылған оқу нысанындағы студенттеріне арналған;

– «Шетел тілін оқыту әдістемесі бойынша практикум» пәніне арналған модуль – толық оқу нысанындағы студенттер үшін әзірленген;

– «Methodological Guidelines for Pre-Service Foreign Language Teachers Working in Inclusive Field» әдістемелік ұсынымдары – шетел тілін инклюзивті оқытуды ұйымдастыру бойынша ғылыми негізделген тәсілдер мен практикалық ұсынымдарды қамтиды;

– инклюзивті білім беру жағдайында кәсіби қызметті жүзеге асыратын шетел тілі педагогтерін кәсіби қолдауға бағытталған мамандандырылған интернет-ресурс (HUB-платформа).

Құрылған HUB-платформа оқу-әдістемелік материалдарға, бейімделген тапсырмаларға, оқу құжаттарының үлгілеріне, практикалық ұсынымдарға, цифрлық ресурстарға және табысты педагогикалық тәжірибелерге қолжетімділікті қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, платформа педагогтердің кәсіби өзара іс-қимылына, тәжірибе алмасуына және ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқытудың тиімді әдістемелерін таратуға ықпал етеді.

Зерттеу нәтижелері жоғары педагогикалық білім беру жүйесінде, болашақ шетел тілі мұғалімдерін даярлаудың білім беру бағдарламаларын әзірлеу барысында, педагог кадрлардың біліктілігін арттыру жүйесінде, сондай-ақ инклюзивті білім беру қағидаттарын іске асыратын білім беру ұйымдарының қызметінде пайдаланылуы мүмкін.

Зерттеу нәтижелерін апробациялау және енгізу.

Диссертациялық зерттеудің негізгі қағидалары, нәтижелері мен қорытындылары жан-жақты апробациядан өтіп, ғылыми-зерттеу және білім беру қызметі үдерісінде практикаға енгізілді. Жүргізілген зерттеу нәтижелері ғылыми ортада кеңінен талқыланды. Жұмыстың негізгі қағидалары мен қорытындылары халықаралық ғылыми-практикалық конференцияларда ұсынылды. Бұл ғылыми қауымдастықтың сараптамалық бағасын алуға және зерттеліп отырған мәселені одан әрі дамытудың перспективаларын айқындауға мүмкіндік берді.

Зерттеу нәтижелері әртүрлі деңгейдегі ғылыми жарияланымдарда көрініс тапты. Олар халықаралық ғылыми-метрикалық деректер базаларында индекстелетін басылымдарда жарияланды. Нәтижелердің бір бөлігі Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым

және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған ғылыми журналдарда жарияланды.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы оның нәтижелерін білім беру үдерісіне енгізумен расталады. Алынған деректер негізінде оқу-әдістемелік материалдар мен электрондық білім беру ресурстары әзірленді. Оларды пайдалану болашақ шетел тілі мұғалімдерін инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге даярлауды жетілдіруге бағытталған.

Зерттеудің негізгі ғылыми нәтижелері халықаралық Scopus деректер базасында индекстелетін ғылыми журналда жарияланған мақалада ұсынылды:

– *Pre-Service English Language Teachers' Training to Work in Inclusive Educational Environment // World Journal of English Language*. – 2024. – Vol. 14. – No. 6. – DOI: 10.5430/wjel.v14n6p616.

Зерттеу нәтижелері Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған басылымдарда жарияланған ғылыми мақалаларда да көрініс тапты. Аталған жарияланымдарда зерттеудің теориялық қағидалары, эксперименттік жұмыс нәтижелері және зерттеу барысында алынған негізгі қорытындылар ұсынылған:

– *Children with Special Educational Needs in Education Field of Kazakhstan: Problems and Needs // Вестник Карагандинского университета. Серия «Педагогика»*. – 2023. – № 2 (110). – С. 7–13. DOI: 10.31489/2023Ped2/7-13;

– *Issues of a Foreign Language Teacher Readiness to Work with Children with Special Educational Needs in the Conditions of Formal and Non-Formal Education // Вестник Карагандинского университета. Серия «Педагогика»*. – 2023. – № 3 (111). – С. 199–205. DOI: 10.31489/2023Ped3/199-205;

– *To the Issue of Foreign Language Future Teachers Preparing to Work with Children with Special Educational Needs // Вестник КазУМОиМЯ имени Абылай хана. Серия «Педагогические науки»*. – 2023. – Том 70. – № 3. – С. 163–172. DOI: 10.48371/PEDS.2023.70.3.011.

Зерттеудің жекелеген қағидалары халықаралық ғылыми-практикалық конференцияларда ұсынылып, талқыланды, бұл ғылыми қауымдастықтың сараптамалық бағасын алуға және зерттеудің жекелеген аспектілерін нақтылауға мүмкіндік берді:

– *Problems of Foreign Language Teaching to Children of Repatriates in Bilingual Society // Modern Scientific Technology*. – Stockholm, Sweden, 2022. – P. 77–82;

– *The Importance of Linguistic and Psychological Support for Students with Special Educational Needs // Scientific Research and Experimental Development*. – London, England, 2022. – P. 73–78;

– *Preparing Future Foreign Language Teachers to Work with Children with Attention Deficit Hyperactivity Disorder // «Перспективы и новые тенденции*

развития иноязычного образования» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы. – Қарағанды, 2023. – Б. 408–412.

Зерттеу нәтижелерін практикаға енгізу болашақ шетел тілі мұғалімдерін инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге даярлауды оқу-әдістемелік қамтамасыз етуді әзірлеу және апробациялау арқылы жүзеге асырылды. Зерттеу аясында *Methodological Guidelines for Pre-Service Foreign Language Teachers Working in Inclusive Field* оқу-әдістемелік құралы (Қарағанды: «Типография Арко» ЖШС, 2025. – 70 б.) әзірленіп, практикаға енгізілді. Аталған оқу-әдістемелік құрал академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің Шетел тілдері факультеті кеңесінің шешімімен пайдалануға ұсынылды (2025 жылғы 2 сәуірдегі № 7 хаттама).

Зерттеудің маңызды нәтижелерінің бірі инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істейтін шетел тілі педагогтеріне арналған мамандандырылған цифрлық білім беру ресурсы – *Inclusive Teacher Hub* HUB-платформасының әзірленуі болды.

Құрылған платформа педагогтердің кәсіби қызметін қолдауға бағытталған. Ол шетел тілін инклюзивті оқытуды ұйымдастыру үшін қажетті заманауи оқу-әдістемелік материалдарға қолжетімділікті қамтамасыз етеді. Ресурста ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылармен жұмыс істеуге арналған практикалық ұсынымдар да қамтылған.

Платформаның маңызды компоненттерінің бірі – бейімделген оқу тапсырмалары мен әдістемелік әзірлемелер. Оларды пайдалану білім алушылардың жеке білім алу мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ресурс педагогтердің инклюзивті білім беру саласындағы кәсіби құзыреттілігін арттыруға ықпал етеді.

Платформа педагогтердің кәсіби өзара іс-қимылы мен тәжірибе алмасуына да жағдай жасайды. Пайдаланушылар білім беру үдерісін жетілдіруге бағытталған өзекті ақпаратқа, әдістемелік материалдар мен практикалық құралдарға қол жеткізе алады. Әзірленген *Inclusive Teacher Hub* ресурсы шетел тілі педагогтерін ұйымдастырушылық-әдістемелік қолдаудың тиімді құралы болып табылады және инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқыту сапасын арттыруға ықпал етеді.

Зерттеу нәтижелері бойынша зияткерлік меншік объектілерін мемлекеттік тіркеу туралы авторлық куәліктер алынды:

– *Methodological Guidelines for Pre-Service Foreign Language Teachers Working in Inclusive Field* (авторлық құқықпен қорғалатын объектілерге құқықтардың мемлекеттік тізіліміне мәліметтерді енгізу туралы 2025 жылғы 2 маусымдағы № 59048 куәлік);

– *Inclusive Teacher Hub* интернет-ресурсы (авторлық құқықпен қорғалатын объектілерге құқықтардың мемлекеттік тізіліміне мәліметтерді енгізу туралы 2025 жылғы 2 маусымдағы № 59033 куәлік).

Зерттеу нәтижелері кең көлемде ғылыми апробациядан өтті. Олар автордың ғылыми жарияланымдарында көрініс тауып, кәсіби ғылыми қауымдастыққа ұсынылды. Жарияланымдық белсенділіктің жоғары деңгейі жүргізілген зерттеудің ғылыми маңыздылығы мен өзектілігін растайды.

Алынған нәтижелер болашақ шетел тілі мұғалімдерін даярлаудың білім беру практикасына енгізілді. Әзірленген материалдар мен әдістемелік шешімдер білім беру үдерісінде қолданылады. Олар жоғары педагогикалық білім беру жүйесінде, сондай-ақ инклюзивті білім беру саласындағы педагог кадрлардың біліктілігін арттыру бағдарламаларында қолданылуы мүмкін.

Диссертациялық жұмыстың құрылымы мен көлемі зерттеу логикасымен айқындалады. Олар зерттеудің мақсатына, міндеттеріне және қойылған ғылыми мәселені шешу реттілігіне негізделген. Диссертация кіріспеден, екі бөлімнен, қорытындыдан, пайдаланылған дереккөздер тізімінен және қосымшалардан тұрады.

Кіріспеде зерттелетін мәселенің өзектілігі негізделеді. Оның ғылыми тұрғыдан зерттелу дәрежесі қарастырылады. Зерттеудің мақсаты, нысаны, пәні, болжамы мен міндеттері тұжырымдалады. Сондай-ақ бұл бөлімде зерттеудің әдіснамалық және теориялық негіздері ашып көрсетіледі. Қолданылған зерттеу әдістері, зерттеу базасы және тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың кезеңдері сипатталады. Алынған нәтижелердің ғылыми жаңалығын, теориялық және практикалық маңыздылығын сипаттауға ерекше назар аударылады. Кіріспеде қорғауға ұсынылатын негізгі қағидалар берілген. Бөлім зерттеу нәтижелерін апробациялау және білім беру практикасына енгізу туралы мәліметтермен аяқталады.

Бірінші бөлімде **«Инклюзивті білім беру педагогикалық феномен ретінде: мәні, мазмұны және дамуының тарихи динамикасы»** болашақ шетел тілі педагогтерін инклюзивті білім беру жағдайындағы кәсіби қызметке даярлаудың тұжырымдамалық және әдіснамалық негіздері қарастырылады. Инклюзивті білім беру мәселесі бойынша отандық және шетелдік зерттеулерге талдау жүргізіледі, болашақ шетел тілі мұғалімдерінің ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге кәсіби дайындығының мәні, мазмұны мен құрылымы ашып көрсетіледі, аталған дайындықты қалыптастырудың теориялық тәсілдері негізделеді, сондай-ақ болашақ педагогтерді инклюзивті білім беру ортасындағы кәсіби қызметке даярлау моделі әзірленеді.

Екінші бөлімде **«Болашақ шетел тілі мұғалімдерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге даярлау моделін енгізу бойынша эксперименттік зерттеу»** болашақ шетел тілі мұғалімдерін ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге даярлау үдерісін ұйымдастырушылық-әдістемелік қамтамасыз етудің мазмұны ұсынылады. Бөлімде тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың мақсаты, міндеттері, кезеңдері, мазмұны, нысандары мен әдістері ашып көрсетіледі, әзірленген даярлау моделін енгізу үдерісі сипатталады, педагогикалық

эксперимент нәтижелері талданып, әзірленген модельдің тиімділігі бағаланады.

Қорытындыда жүргізілген зерттеудің негізгі нәтижелері жинақталып, болашақ шетел тілі мұғалімдерін инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен кәсіби қызметке даярлау жүйесін жетілдіруге бағытталған теориялық қорытындылар мен практикалық ұсынымдар тұжырымдалады, сондай-ақ аталған мәселе бойынша кейінгі ғылыми зерттеулердің перспективалық бағыттары айқындалады.